

Sosyal Gerçekçilikten Popüler Sulara

**ORHAN KEMAL VE
ROMANLARI**

MEHMET NARLI

HECE YAYINLARI

İÇİNDEKİLER

İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ / 11

GİRİŞ: HAYAT VE EDEBİYAT / 15

Hayat / 15

Adana Yılları (15 Eylül 1914-17 Nisan 1950) / 15

İstanbul Yılları (17 Nisan 1950- 2 Haziran 1970) / 35

Edebiyat / 44

Gerçekçilik Anlayışı/İdeoloji ve Edebiyat / 44

Edebiyatın Amacı / 49

Romanda Şive / 51

Romanda Diyalog / 53

Edebiyatçıların Eleştirisi / 55

BİRİNCİ BÖLÜM: KÜÇÜK ADAMIN NOTLARI (OTOBİYOGRAFİK ROMAN)

Romanların Hikâyesi / 61

Olay Örgülerinin Kuruluşu/Anlatım Teknikleri / 68

Bakış Açısı ve Anlatıcı / 75

Kişiler / 88

Başkişiler / 89

Başkişinin Sürgündeki Babası / 105

Yardımcı ve Yol Gösterici İşçi Tipler: İlyas Usta ve İzzet Usta / 110

İşçiler / 113

Patron/Ağa / 124

Mekân / 125

Mekân Envanteri / 127

Mekân- İnsan / 132

Zaman / 145

Olay Zamanı/Tarihsel Zaman / 147

Yazma Zamanı / 156

Tema / 160

Ekmek Kavgası/Yoksulluk / 161

Korku ve Güvensizlik / 171
Fabrika ve İnsan / 177
Kimlik Arayışı / 181

İKİNCİ BÖLÜM: ÇUKUROVA'DAKİ TARIM VE FABRİKA İNSANLARININ DÜNYASI

Romanların Hikayesi / 187
Olay Örgülerinin Kuruluşu ve Anlatım Teknikleri / 195
Bakış Açısı ve Anlatıcı / 208
Bereketli Topraklar Üzerinde / 209
Diğer Beş Roman / 214
Kişiler / 218
İşçiler / 224
Ağalar- Patronlar- Zenginler / 247
Köylüler / 251
Mekân / 255
Mekân Envanteri / 255
Mekân-İnsan / 257
Yer Değiştirme / 265
Zaman / 267
Olay Zamanı/Tarihsel Zaman / 267
Yazma Zamanı / 274
Okuma Zamanı / 276
Tema / 278
Ekmek Kavgası/Yoksulluk / 280
Sınıfsal Bilinç/İdeoloji / 291
Köylü Şehirli Çatışması / 300
Moral Değerler (Din-Namus-Sevgi)-Hümanizm / 304
Cinsellik / 319
Politika / 327

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: İSTANBUL'DA KÜÇÜK VE YOKSUL İNSANLARIN DÜNYASI (POPÜLER ROMANIN SULARINDA)

Romanların Hikayesi / 335
Olay Örgülerinin Kuruluşu/ Anlatım Teknikleri / 344

Bakış Açısı ve Anlatıcı	/ 354
Anlatıcının Tipi ve Bakış Açısı	/ 354
Kişilerin Bakış Açısı	/ 358
Yazarın Bakış Açısı	/ 361
Kişiler	/ 363
Kötü Yola Düşen Genç Kızlar ve Kadınlar	/ 365
Problemlî (Suçlu) Çocuk: Cevdet	/ 377
Âvâre ve Aylak Kenar Mahalle Gençleri	/ 382
Bozuk Düzene ve Cinsel Pazara Direnen Genç Kızlar	/ 388
Anadolu Gurbetçilerinin İstanbul'a Yenilmeyen Tipi: İflahsızın Memet	/ 394
Mekân	/ 397
Mekân Envanteri	/ 397
Mekân İnsan	/ 400
Yer Değiştirme	/ 410
Zaman	/ 411
Olay Zamanı/Tarihsel Zaman	/ 412
Yazma Zamanı	/ 418
Tema	/ 420
Yoksulluk/Ekmek Kavgası	/ 421
Kötü Yol/Yeşilçam Düşleri	/ 425
Çocuk ve Suç	/ 430
Aile	/ 433
Aşk	/ 437
Sınıfsal Bilinç	/ 440

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: MİZÂHİ ROMANLAR

(TİPLERİN DÜNYASI)

Romanların Hikayesi	/ 445
Olay Örgülerinin Kuruluşu/ Anlatım Teknikleri	/ 449
Mizahı Oluşturan Yapı	/ 456
Bakış Açısı ve Anlatıcı	/ 466
Anlatıcının Niteliği ve Bakış Açısı	/ 466
Kişilerin Bakış Açısı	/ 469
Yazarın Bakış Açısı	/ 471
Kişiler	/ 473

Saf ve Komik; Otoriter ve İdealist Bir Tip: Murtaza / 475
Düzenbaz Bir Tip: Kudret Yanardağ / 484
Hayali Bir Haylaz : Bitirim Leylâ / 492
İşgüzar ve Bilmiş Bir Tip: Arabacı Kel Mıstık / 494
Olay Dışında Bir Yol Gösterici: Kolağası Hasan Bey / 497
Bürokrat ve Halk / 498
Mekân / 501
Mekân Envanteri / 501
Mekân-İnsan / 507
Zaman / 510
Olay Zamanı/Tarihsel Zaman / 511
Yazma Zamanı / 516
Tema / 521
Vazife / 522
Düzenbazlık / 529
Politika / 534
Korku ve Güvensizlik / 541
Moral Değerler (Din-Vatan Sevgisi-Namus) / 543
Cinsellik / 548
SONUÇ / 553
KAYNAKÇA / 557
ORHAN KEMAL'İN ESERLERİ / 563
DİZİN / 565

Merve Begüm
Taha Metehan
Beril Dilay
ve
Bedia'ya

İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ

Bu kitabın aslı 2000 yılında bitirdiğim doktora tezimdir. Tez, hiç değişikliğe uğramadan 2002 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları arasında çıkmıştı. Birkaç bin basıldığı halde kısa bir süre içinde tükenmişti. Neredeyse 2005'ten itibaren akademik çevrelerden, çok farklı okuryazar gruplarından kitabın yeniden basılması konusunda dilekler, tavsiyeler iletildi. Yıllar önce basılmış bir kitabı olduğu gibi yeniden bastırmak içime sinmiyordu. Çünkü kitapta kuramsal terminoloji konusunda bazı karmaşıklıklar, yöntem konusunda bazı yetersizlikler ve fazlaca tekrarlar görüyordum. Yeniden düzenlemek de hem zaman ayırmak açısından hem de neyin ne kadar niçin eksiltileceğine, eklenmesi gerekenin ne olduğuna karar vermek açısından çok zordu. Birkaç defa kitabı açıp çalışmaya başladım ama her seferinde yarım bıraktım. Ama yeniden yayımlamak gerektiği düşüncesinden kurtulamayınca ve Hece ile kitabın yayımlanması konusunda hem fikir olunca, ilk baskıdan yirmi yıl sonra kitabın başına oturdum. Önce romanların incelenmesinde pek işlevi olmadığını düşündüğüm olay örgülerini (özetleri) çıkardım. Birçok romanı yapıları ve temaları bakımından incelemenin bazı tekrarları kaçınılmaz kıldığının farkındayım ama mümkün olduğu kadar bu tekrarları ayıklamaya çalıştım. Kurmaca metinlerde zaman incelemeleri, olay, anlatma, yazma ve okuma zamanlarını da kapsar kuşkusuz. Ama kitapta anlatma zamanı ile ilgili belirleme ve yorumların toplam incelemeye bir şey katmadığını düşünerek o bölümleri çıkardım. Orhan Kemal'le ilgili yazılanları topladığım

bibliyografya bölümünü de çıkardım. Çünkü yazarla ilgili bazı biyografi kitaplarında ve dergilerin özel sayılarında bu yayınlar zaten vardı. Peki ne ekledim? Aslında yöntem ve materyal bakımından herhangi bir eklemede bulunmadım. Bazı kavramların kullanıldığı bağlamları yeniden gözden geçirmek, tutarlılığı çelişkili, ifade biçimi bozuk cümleleri yeniden kurmak, bölümler ve romanlar arası ilişkilendirmeleri daha görünür kılmak için bazı bağlantı cümleleri düzenlemek ekleme sayılırsa eklemelerde bulundum. Bir de dizin ekledim. Kitabın hacmi dörtte bir oranında azaldıysa çıkardığım eklediğimden fazla demektir.

Orhan Kemal, Hüseyin Rahmi Gürpnar'a kadar uzanan natüralist ve realist roman anlayışını, Sadri Ertem, Sabahattin Ali gibi romancılar kanalından devralan; Rus romanlarının Türkçeye çevrilmesiyle birlikte özellikle, yoksulları ve işçi sınıfını otobiyografik bir çerçevede edebiyatta kurması bağlamında Maksim Gorki'den etkilenen; edebiyat, ideoloji, yazar ve gerçekçilik konusunda Bursa cezaevinde birlikte kaldığı Nazım Hikmet'in yönlendirmesiyle belirli bir birikim edinen "sosyalist gerçekçi" bir romancıdır. Orhan Kemal'in gerçeklik anlayışının odağında gözlemleri ve yaşanmışlıkları vardır. Bu yüzden romanlarında, küçük, haylaz ve yoksul gençlerin yaşayışları; sınıf değiştirmek veya ekmeğini kazanmak için mücadele eden işçilerin ve küçük esnafın mücadeleleri; yeni gelişen sanayileşmeyi ağalık ve patronluk arası bir tutumla yansıtan fabrika sahiplerinin hayatları; köylülükten/ırgatlıktan şehir işçiliğine doğru kaymaya çalışan insanların yaşadıkları ve bütün bu sosyal kesimlerin hayatındaki değişme ve dönüşümleri vardır. İdeolojinin söylemi ile edebiyatın söylemini birbirinden ayıramadığını düşündüğü bazı çağdaşlarından farklı nitelikler taşıdığını vurgulamak için "aydınlık gerçekçilik" kavramını ileri sürer. Aydınlık gerçekçilik anlayışı, kişilerin değil, sosyal düzenin bozuk olduğu, insanların bu yüzden yozlaştıkları ana düşüncesine dayanır.

Orhan Kemal'in romanları, olayların mekânları dikkate alındıklarında iki grupta toplanabilirler: "Adana romanları" ve "İstanbul romanları". İşledikleri konular, seçilen kişiler esas alın-

dıklarında ise “otobiyografik romanlar”, “işçi romanları”, “kenar mahallelerin ve yoksul insanların romanları” ve “kötü yolu işleyen romanlar” şeklinde tasnif edilebilirler. Yansıtılan tarihsel zaman dikkate alınır, “tarımda endüstrileşme” ve “Menderes dönemi romanları” olarak gruplanabilirler. Romanların birbiriyle bağıntıları, kişilerin özellikleri, romanlarda yansıyan temel duygular gibi ölçütler oluşturulursa, “seri romanlar”, “tip romanları”, “melodramatik romanlar” şeklinde bir tasnif yapmak da mümkündür. Biz Orhan Kemal’in romanlarını, belirttiğimiz tasnifleri de içine alan şu dört grupta toplamayı tercih ettik: 1.Yazarın kendi çocukluğunu ve ilk gençliğini, Türkiye’deki siyasî sosyal ve ekonomik değişmelere göndermeler yaparak işlediği “otobiyografik romanlar”. 2.Tarımda endüstrileşmenin, Menderes dönemiyle başlayan demokratik siyasî uygulamaların ve kapitalist ekonomik yapılaşmanın yansıdığı “Çukurova’daki tarım ve fabrika insanların romanları”. 3. Özellikle 1950’lerden sonra değişen sosyal hayat tarzını, tüketim anlayışını ve bunların doğurduğu problemleri ele alan “İstanbul’daki küçük ve yoksul insanların dünyasını anlatan romanlar.” 4.Mizahî yapının belirgin olduğu aynı zamanda sosyal eleştirilerin “mizah”la yapıldığı romanlar.

Böyle bir tasnif, öncelikle, Türkiye’de 1930-1970 arası yaşanan sosyal, siyasî ve ekonomik değişme ve dönüşümlerin romanlarda nasıl yansydıklarını görebilmek açısından önemli bir imkan sağlar. Sosyal değişim ve dönüşümleri ve bunların toplum üzerindeki etkilerini araştıranlar, Orhan Kemal’in romanlarında şehre gelen köylüyü; onların geleneksel hayat tarzından, karşılıklı çıkarlara dayanan şehir hayatına geçerken yaşadıkları acıları; ağalıktan patronluğa geçen zengini; artist olmak için evini terk eden kızları okumak zorundadırlar. Siyasî araştırmalar yapanlar, bu romanlarda yansıyan, halkın ve iktidarın Serbest Fırka’ya karşı takındığı tutumu, Demokrat Parti’nin halkın ilgisini nasıl çektiğini, Cumhuriyet Halk Parti’sinin bu akın karşısında nasıl paniğe kapıldığını, bunun yanında politik kayırcılığın, devlet baskısının nasıl insanları değiştirmeye başladığını görmelidirler.

Türkiye'nin ekonomi tarihinde de Orhan Kemal'in romanları bazı sorulara cevap verecek özelliklere sahiptirler.

Kitabın birinci ve ikinci basımında emeği, izi, etkisi olan herkese teşekkür ederim.

Mehmet Narlı
Balıkesir, 2026

GİRİŞ

HAYAT VE EDEBİYAT

HAYAT

Adana Yılları (15 Eylül 1914-17 Nisan 1950)

Orhan Kemal, 15 Eylül 1914'te Adana'nın Ceyhan İlçesinde doğar. Asıl Adı Mehmet Raşit'tir. İlk hikâyelerinde Orhan Raşit adını da kullanır. Bu adı Orhan Kemal olarak değiştiren Ömer Faruk Toprak ile Hüsamettin Bozok'tur. Yazar, uzun yıllar, bu adı kendisine, hikâyeler gönderdiği Kemal Sülker'in verdiğini sanır.¹

Orhan Kemal'in babası Abdülkâdir Kemali² 1889'da Osmaniye'de dünyaya gelmiştir. Anı defterinde soyunu şöyle tanıtır: "Cebelibereket sancağının bir nahiyesi olan ve vaktiyle merkez ittihaz edilen Yarpuz kasabasında 306 Arabî Kurban Bayramının dördüncü günü tevellüt ettim. Tevellüdümden on gün evvel evimize gelen bir derviş: Bir oğlun olacak, ismini Abdülkâdir tesmiye et, demiş. Ve öyle tesmiye olunmuşum. Babam livanın on üç sene icra memurluğunu yaptıktan sonra Adana'nın Ceyhan kasabasına başkatip olmuştu. Sekiz yaşında iken Ceyhan'a

¹ Bkz. Ömer Faruk Toprak, "Orhan Kemal Adı ile İlgili Bir Açıklama", Türkiye Defteri, S.10, Ağustos 1974.

² Abdülkadir Kemali Öğütçü için bkz: Meral Demirel, Bir Siyaset ve Düşün Adamı Abdülkadir Kemali Öğütçü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi 1995, Tez nr: 52051

gittim. Dedem Hasan Ağa Adanalıdır. Ve Yarpuz'da nenem ile bir muhitte medfundur. Dedemin babası Bekir Sıtkı, onun babası Kasım, onun babası Molla Mustafa Ağadır ve memleketi Mamuretil'aziz [Elazığ]in Aluçlu nahiyesi merkezi olan Tahnik köyüdür.”³

Abdülkadir Kemali'nin babası da -dedesinin babası gibi- Bekir Sıtkı adını taşır. Soyca Elazığ'da Canuşağı aşiretine bağlıdır. Emekli olduktan sonra Bilecik'te belediye başkanı seçilir, 1915'te orada ölür. Abdülkadir Kemali'nin annesi Emine hanım Bulgaristan göçmenlerindedir. Burhaniye'de doğmuştur. Soyca Bulgaristan Orhanelili olup beş yaşında ailesiyle birlikte Türkiye'ye gelmiştir. 1957 de Adana'da ölmüştür.

Abdülkadir Kemali Bey'in eşi, Orhan Kemal'in annesi Azime hanım da aslen Bulgaristan göçmenlerindedir. Adana'da 1889 da doğmuş, rüştiyeyi bitirmiştir. İki yıl kadar memleketinde ilkokul öğretmenliği yapmıştır. İyimser yaradılışlı, tatlı dilli konuşkan bir kadındır. Belleği güçlüdür. Hikâye anlatmasını bilir ve sever. Zeki ve nüktecedir. Yüzü Orhan Kemal'e benzer. 1961'de Adana'da ölür. Orhan Kemal, Mayıs 1970'te çıktığı Bulgaristan gezisinde anne tarafından eski vatanı olan Orhaneli'de, ailesinin hayatını anlatmak istediği bir roman için araştırmalar yapar. Bir Bulgar gazeteciye verdiği mülakatta “ninemin hikâyelerinden Orhaniye'yi, eski evleri, küflü kiremitleriyle küçücük bir kasaba olarak gözümün önüne getiriyordum” (Pırvanova, 1970: 9) diyor Orhan Kemal, ne yazık ki bu düşüncesini gerçekleştiremez.

Abdülkadir Kemali, 1908'de İstanbul Darülfünunu'nda Hukuk'ta okurken İttihat ve Terakki Fırkası'na bağlanır. İttihatçılardan özellikle Talat Paşa'yı pek sever. O kadar ki, kız olmasına karşın, 1923'te doğan üçüncü çocuğuna Talat (Temizsoy) adını koyar. 1914'te Mehmet Raşit (Orhan Kemal) 1918'de de Sıtkı doğmuştur.

³ Abdülkadir Kemali Ögütçü'nün kendi eliyle yazdığı bu metni Orhan Kemal'in oğlu Işık Ögütçü'den aldık; arşivimizde mevcuttur. Daha sonra Işık Ögütçü dedesi Abdülkadir Kemali Ögütçü'nün hatıralarını Orhan Kemal'in Babası Abdülkadir Kemali'nin Anıları (Epsilon Yayınları 2005) adıyla yayınlamıştır.

Hukuku bitirince Siirt'e savcı yardımcılığına atanır. Anne- siyle babasını ve iki kız kardeşini de yanına aldırır. Adana'da babasının akrabalarından olan Azime ile evlenir. Abdülkâdir Kemali terfi ettikten sonra Kirmasti (Mustafakemalpaşa) kay- makamlığına verilir. Fakat orada çok kalmaz, iki ay sonra istifa eder; çünkü, ailesi Kirmasti'de oturmak istememiştir. Birlikte Ceyhan'a dönerler. Abdülkadir Kemali, İttihat ve Terakki'nin Bilecik «kâtib-i mesulü» (sorumlu yazmanı) olur. Ardından gönüllü olarak Çanakkale'ye gider.

Abdülkâdir Kemali Bey Çanakkale Dardanos'ta topçu mülâ- zım-ı sâni (topçu teğmeni) olarak cephede çarpışırken 1914 Eylül'ünde oğlu Mehmet Raşit (Orhan Kemal) dünyaya gelir. Orhan Kemal doğduğu sıra Ceyhan'da seferberlik davulları çalınmaktadır, 21 Kasım 1918'de Fransız kuvvetleri Adana'yı işgal ederler. Abdülkadir Kemali ailesini Ceyhan'dan Niğde'ye götürür. Çiftahan ve ardından Pozantı Fransızların eline geçer. Abdülkadir Kemali, Kuvva-yi Millîye'cilere katılır. Pozantı kay- makamı Arif Bey'i bulur; ona kendi fırkasıyla Fransızlar'a karşı saldırıya geçmesini salık verir, Sözü'nü dinletemez. Dönüp ailesi- ni Konya'ya taşır. Orhan Kemal o günleri şöyle anlatır:

“Babam Pozantı'dan Niğde'ye gelir.. Gelişinin ertesi sabahı erken erken düştük yollara. Kar yağmıyordu, güneş yoktu, öğleye doğru tepelere vardık.. Sakalı uzamıştı; ilk önce beni kucaklayıp, öptü. Evin içine neşe, sevinç gelmişti. Bir sabah uyandım ki, babam gene yok.. usulcacık gitmiş. Nereye?.. (...) Tahta konakla- rı, kurşun kubbeleri ve kapkara servileriyle birdenbire önümüzde yükselen bir şehire vardık.: Konya. Bizim ev, Alâattin tepesiyle Ermeni okulu arasındaydı; yüksekti, Rum ya da Ermeni eviydi.. Ev sahibimiz alt katta otururdu. Birden bir isyan içinde bulduk kendimizi, “Delibaş İsyanı”. Keçe külahlı, poturlu insanlar, yerle- re kaba kaba basarak konuşuyorlar, “istememezük. biz bu hükümeti istemezük diye bağırıyorlardı. Soran olursa, kömürünün oğlu olduğumu evden sıkı sıkı tembih etmişlerdi.. Babaannem, Anka- ra'da bulunduğunu sonradan öğrendiğim babama ait ne kadar kitap, kağıt, folograf, kılıç, tüfek varsa hepsini yatakların pamuk-

ları içine, tavan aralarına saklamıştı. Alaattin tepesinden atılan kurşunlar bizim evin üst kat pencere camlarını kırıp Ermeni okuluna; Ermeni okulundan atılan kurşunlar gene aynı şekilde, bizim evin üst kat pencerelerinden geçip Alâttin tepesine gidiyordu.. Okulun pencerelerinde kaba bıyıklı başlar görüyorduk. Ve bütün gün bütün gece alt katın merdiven basamaklarında barınıyorduk. Bir gün duyduk ki, Delibaş'ın adamları valiyi ahıra bağlamışlar. Bir başka gün, Alâttin tepesini tutan âsilerin genç bir subayı ensesinden kesip, annesinin dizine yatırdıklarını haberini duyduk.. “Şeriat isterük. biz bu gavur hükümeti istemezük, dinsizleri istemezük, şeriat isterük!” sesleri ve sürüklenen insanların acı çığlıkları. Ve dinmek bilmeyen silah sesleri. Kapılar kırılıyor, insanlar boğazlanıyordu. Günler geçti, “istememezük. istemezük. İstememezük” sesleri sokaklarda çınladı.. Bir gün çığlık, silah sesleri, “istememezük”lerle yüklü hava içinde “Kuva-yı Milliye geliyor” haberi şimşek gibi çaktı.. “İstememezük”ler dindi.. Kaba postallı ayaklar sokaklarda kaçıştılar. Silah sesleri kesildi. Bir sabah ellerimizde mendiller, Savcı'nın evi önündeki kalabalığın arasına Sıtkı'yla karıştık. Ağızları köpüklü, kuvvetli atların nal sesleri her şeyi örtmüştü.. Çılgın bir alkış.. Yaşlı kadınlar, çocuklar, genç kadınlar, kızlar sevinçten ağlıyorlardı.. Kalabalık sevinç çığlıklarıyla çalkalanıyordu. Atlılar geçiyordu.. Parlak güneşin altından Kuva-yı Milliyeci'ler, kalpakları, koca koca bıyıklarıyla geçiyorlardı.. Sonra ‘istememezükçüler.. Elleri arkalarında bağlı; poturlu, keçe külahlı şeriat fedailerini. Derken yük arabaları.. Yük arabalarında, enselerinden kesilmiş, kanlı cesetler... O gün o kadar bağırardım ki. sesim kısıldı, hastalandım... sonra Ankara! Ankara denince ben, yanık, çürük, paslı tahtalar ve kerpiç kalabalığı içinden alt alla, üst üste evler, bozuk, dar sokaklarda vizyersiz kalpaklarıyla askerler, kalpaklı subaylar, Hakimiyet-i Milliye gazetesi satan çocuklar hatırlarım.” (Uğurlu, 1973: 54-57)⁴

Orhan Kemal, bu yıllarda henüz yedi yaşlarındadır. Abdülkadir Kemali, 1920-1923 döneminde birinci Büyük Millet

⁴ Orhan Kemal, bu çocukluk yıllarını ilk romanı Baba Evi'nde anlatır. Varlık Yayınları, 1949